

<http://www.diva-portal.org>

Postprint

This is the accepted version of a chapter published in *Från smedja till sambandscentral: var finns plats för idédebatt?*.

Citation for the original published chapter:

Skoglund, C. (2008)

En tidig "think tank" inom arbetarrörelsen: Socialdemokratiska studentförbundet 1931-1970

In: Hanna Finmo, Magnus Wennerhag (ed.), *Från smedja till sambandscentral: var finns plats för idédebatt?* Stockholm: Premiss

Socialdemokratiska studentförbundets debattserie

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-5262>

En tidig ”think tank” inom arbetarrörelsen: Socialdemokratiska studentförbundet 1931- 1970

Crister Skoglund

“En SSU:are tänker på nästa val men en studentförbundare tänker på nästa generation!”

Så försökte en medlem i Socialdemokratiska Studentförbundet i början av 1990-talet förklara skillnaden mellan hans organisation och ungdomsförbundet. Uttrycket är förstås en travestering på Gladstones klassiska “Skillnaden mellan en politiker och en statsman är att en politiker tänker på nästa val medan en statsman tänker på nästa generation”. Om nu de socialdemokratiska studentpolitikerna alltid var så statsmannalika kan väl diskuteras. En SSU:are kanske kunde invända att “vi tänker åtminstone på nästa riksdagsval, ni tänker på sin höjd på nästa kårval”. Vem som har rätt ska i det här sammanhanget lämnas därhän, men till självbilden inom politiska studentorganisationer, oavsett partifärg, hör att man sin regel ser sig som idé-politiker med ett större intresse för framtidsfrågorna, än dagsaktuell realpolitik.

I denna text kommer jag att utgå från mina studier av Sveriges Socialdemokratiska Studentförbund (SSSF) under dess första fas fram till uppgåendet i SSU 1970, och när jag i fortsättningen talar om “Socialdemokratiska Studentförbundet” är det denna fas som avses. Min egen forskning har i första hand varit inriktad på studenter på den politiska vänsterkanten, men jag har även gjort vissa studier av utveckling, idéer och föreställningar inom andra studentorganisationer. Jag hoppas därför att det jag har att säga har en mer generell bäring än enbart en socialdemokratisk föreningshistorik. Även om mina studier alltså rör studentförbundets första fas, är jag övertygad om att en kännedom om denna tid är viktig för att förstå en del av den senare utvecklingen.¹ Inte minst gäller det idéer och föreställningar, eftersom de är betydligt mer långlivade än vad vi ibland tror.

Varför ska just studenter syssla med politik?

Innan vi går in på frågan om politiska studentföreningar mer konkret måste vi ställa frågan om varför studenter ska intressera sig för politik över huvud taget. Enligt en vanlig inställning ska studenter stillsamt ägna sig åt sina studier och på sin fritid springa omkring i overaller, dricka öl och vara uppsluppet studentikosa. Detta ideal som bland annat kommer till uttryck i studentsången “Sjung om studentens lyckliga dar” är emellertid inte det enda man hittar i

---

¹ Tidsmässigt har min forskning rört sig från artonhundratalet fram till slutet av 1970-talet. En del av den finns redovisad i min avhandling *Vita mössor under röda fanor; vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940* (1991) samt i diverse uppsatser och artiklar.

studentvärlden. Det kom nämligen att utmanas i mitten av 1800-talet av ett annat ideal, som i stället betonade studenternas ansvar och deras plikt att lägga sig i politiken.

Ett exempel kan kanske förtydliga hur man tänkte. Antag att det står ett glas gulfärgad vätska står på bordet framför dig. Det ser ut som läsk, men du vet att det i själva verket innehåller ett dödligt gift. Antag vidare att det kommer ett litet barn förbi, ser glaset och sträcker sig efter det glatt utropande: "Läsk, va gott". I det läget tror jag de flesta anser att man som åskådare inte bara har *rätt* utan också *plikt* att agera och stoppa barnet från att dricka. Att bara stå vid sidan av och passivt titta på tror jag de flesta upplever som djupt omoraliskt. Hade vi däremot inte *vetat* att den gula vätskan var giftig hade det varit en annan sak. Kunskap för alltså med sig ansvar, och i det här fallet också en plikt att handla.

När radikala studenter i mitten av 1800-talet, inspirerade av Kant och vänsterhegelianska idéer, började driva tesen att man som student inte bara hade rätt utan också plikt att engagera sig politiskt var det utifrån denna tanke, att kunskap för med sig ansvar. Har man privilegiet att få ta del av vetenskapens senaste landvinningar kan man inte bara stillatigande se på när makthavare eller allmänhet riskerar att ta beslut som kan skada dem själva eller samhället på sikt. Till detta kom att studenter sågs som obundna och därför kunde säga även "obehagliga sanningar". Professorer och andra äldre vetenskapsmän var däremot ofta bundna av ämbetsmannans ansvar och förpliktelser mot familj och kollegor. Om de ibland teg och såg genom fingrarna kunde vara förståeligt, men på studenter som inte har något att riskera annat än att bli relegerade, kunde man ställa andra krav.

Denna föreställning om att just studenter borde vara "ljusets riddarvakt", som det heter i en studentsång från 1800-talet, har levt kvar som drivkraft för politiska studenter in i vår tid. När studenter demonstrerar, om det så är i Belgrad eller Djarkarta, på Himmelska Fridens Torg eller Västra stranden i Paris, så är det denna föreställning man utgår från. De journalister som bevakar studenternas aktioner utgår ofta också från samma föreställning. Därför väcker det betydligt större massmedialt intresse om studenter demonstrerar i Paris, än om bönder eller fiskare gör det. De senare yrkesgrupperna anses slåss för sina egna intressen, men studenter förväntas kämpa för en högre sak.

Studentorganisationer är trendkänsliga

Till skillnad från bönder, fiskare och andra typer av yrken är man student bara en kort tid av sitt liv. En filosofie kandidatexamen förväntas klaras av på tre år, men även om de flesta tar ytterligare någon eller några terminer till på sig, så är man sällan student mer än fem år. Den som strävar efter en mastersexamen eller går vissa yrkesutbildningar får visserligen räkna med ytterligare några terminer, men gemensamt för studentföreningar är att medlemmarna sällan stannar kvar mer än några få år. Detta leder till att det ytterst sällan finns "några gamla stötar" som kan stå för kontinuitet och förhindra alltför drastiska idémässiga svängningar. Effekten av denna höga "genomströmning" är att studentorganisationer i gemen är mycket trendkänsliga. Nya teorier och förklaringsmodeller får ett betydligt snabbare genomslag än i ett traditionellt politiskt parti, där det ofta sitter personer i partistyrelse och ledningsorgan som varit med i många år och som har djupt rotade övertygelser, vilka de inte överger i första taget.

Denna trendkänslighet kan förklara varför studenternas engagemang i samhället kan växla dramatiskt, och från till synes nästan total likgiltighet plötsligt blossa upp i våldsamma demonstrationer och flödande politisk retorik.² I Sverige talar vi ofta om 68-revolten som *den* stora studentrevolten i singularis, men den var den femte vågen av utåtriktad aktivitet i studentvärlden under de sista trehundra åren. Den första studentrevolten i Sverige var 1793 i franska revolutionens kölvatten. Den var viktig för att skapa en vi-känsla bland studenter och för att sprida upplysningsidéerna vidare i samhället. Den andra revolten kom på 1840-talet, och går under beteckningen "studentskandinavismen". Även den kom att få återverkningar på många plan i det svenska samhället. Det blev visserligen inget gemensamt skandinaviskt rike, men det skapades en samhörighetskänsla mellan ämbetsmän i de nordiska länderna som bröt ned tidigare fientlighet. Radikala studenter tog också med sig folkhögskoleidéen från Danmark och man lanserade tanken på att studenter skulle sluta sig samman i studentkårer, där man tog beslut enligt principen en man en röst.

Den tredje vågen hängde samman med kulturradikalismens genomslag på 1880-talet. Till skillnad från studentskandinavismen omfattades den av en relativt liten, men å andra sidan mycket välartikulerad grupp studenter i Uppsala och Lund. I litteraturvetenskapen brukar man tala om denna tid som "det moderna genombrottet" och det präglade också de kulturradikala studenternas tänkande. Kamp mot kyrka och förljugenhet, kombinerat med en väldig tilltro till vetenskap, förnuft och utvecklingsoptimism kännetecknade de unga studenterna, bland vilka man hittar namn som Hjalmar Branting, Karl Staaf, Knut Wicksell och Bengt Lidforss. Vid denna tid tillkommer också de första politiska studentföreningarna, men till detta ska jag återkomma.

Den kulturradikala vågen ebbar ut i början av 1900-talet för att vara helt över runt 1910. Det skulle dröja ända till 1925 innan det åter blev liv och rörelse i den svenska studentvärlden. Då börjar studenterna åter engagera sig i samhället. Till skillnad från tidigare vågor då studentradikalerna genomgående skulle kunna ses som stående "till vänster" i den samtida politiska debatten, kom denna våg att bestå av studenter *både* på vänster- och högerkanten. En ny politisk studentförening, Clarté, som samlade socialister av olika schatteringar hade också bildats. På högerkanten var engagemanget fokuserat till de nationella studentklubbarna, vars medlemstal växte explosionsartat. De nationella studenterna var öppet antidemokratiska och starkt påverkade av fascismen. Detta ledde till att studentpolitiken under mellankrigstiden var mycket ideologiskt polariserad, och ibland kom det till öppna fientligheter mellan olika grupper. En av de mest prominenta företrädarna för vänstersidan i denna våg var Tage Erlander, och han behöll resten av sitt liv ett stort intresse för vad som hände i studentvärlden.

Med andra världskrigets utbrott tog denna våg abrupt slut. Studenterna fick annat att tänka på. Slutet av fyrtiotalet kännetecknas av att studenterna vänder sig inåt och riktar uppmärksamheten mot sina egna villkor. Detta är den tid då SFS – Sveriges Förenade Studentkårer – växer sig starkt och börjar få stor respekt från statsmakternas sida. Ideologiskt är motsättningarna inte särskilt stora i studentvärlden, och i slutet av femtiotalet finns en relativt stor konsensus om de stora frågorna.

---

² För en bra introduktion till vågrörelsefenomenet i studentvärlden och hur man försökt förklara det se: Kjell Östberg "1968 när allting var i rörelse: sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna", Stockholm 2002

Något år in på sextioalet börjar emellertid studenterna rikta blicken ut mot samhället igen och för de socialdemokratiska studenternas del kan man märka en klar rörelse mot vänster från 1964. Om 68-revolten finns mycket skrivet och bilder från stora Vietnamdemonstrationer, kårhusockupationen och studentmanifestationer tycker en del att de sett till leda. Även denna våg klingade dock ut. En del grupper drabbades av interna strider och splittring i smågrupper med hård doktrinär skolning. Hos dem hade en strikt ”partidisciplin” kommit att ersätta den toleranta och smått anarkistiska anda som rått i vågrörelsens början, och många medlemmar lämnade också universiteten för att ”bli en del av det arbetande proletariatet”. Andra grupper av radikala studenter engagerade sig i samtida sociala rörelser som kvinnorörelsen, miljörorelsen, fredsrörelsen etc. och fortsatte arbetet inom dem, men då inte längre som ”studentradikaler”.

De här stora vågrörelserna i samhälleligt engagemang bland studenter är inte enbart ett svenskt fenomen, utan det återfinns också i många andra länder. Däremot behöver de inte alltid vara av politisk karaktär. I USA finns förutom vågor av starkt politiskt engagemang också vågor av religiositet och nyandlighet i studentvärlden. I en del länder kan det vara andra frågor, som till exempel språkfrågan, som studenterna samlas kring när engagemanget riktas bortom den egna karriären och de egna studierna.

I svensk arbetarrörelse är öppet akademikerförakt sällsynt

Under den ”kulturradikala vågen” runt sekelskiftet 1900 bildades, som tidigare nämnts, en ny typ av studentsammanslutningar vid sidan av nationerna och kårerna, nämligen de politiska studentföreningarna. Den första, och den som blev normerande för de efterkommande, var studentföreningen Verdandi i Uppsala. En grupp radikala studenter hade nämligen velat hålla en diskussion om religionsfrihetsfrågan på en nation, men blev stoppade av inspektor. Eftersom inte heller kåren var intresserad av att ge dem utrymme bildade de en helt egen förening som fick namnet Verdandi.

Verdandi kan ses som typexempel på gränsöverskridande föreningar, vilka fungerar som brygga mellan universitetsmiljön och samhället utanför. De för in nytt stoff i den inomakademiska debatten samtidigt som de för ut vetenskapliga problem och resultat till allmänheten utanför universiteten. Verdandi lyckades både dra till sig folk och uppmärksamhet och följdes sedan av andra liknande organisationer som det konservativa Heimdal och det socialdemokratiska Laboremus i Uppsala. Även i Lund var den kulturradikala studentrörelsen stark, även om den startade något senare än i Uppsala, och en motsvarighet till Verdandi bildades vars långa namn Den Unge Gubben förkortades D.U.G. och senare ombildades till D.Y.G. (Den Yngre Gubben).

De politiska studentföreningarna anknöt medvetet till föreställningen om studenternas specifika roll som ”ljusets riddarvakt”. Ett annat tema som man tog upp från tidigare studentrörelser var tanken att de kunskaper man förvärvat skulle föras vidare till folket. Studenterna engagerade sig hårt i folkbildning och spridande av populärvetenskap. Så skapades exempelvis den ”typiskt svenska studiecirkeln” av en radikal lundastudent, Oscar Olsson, som föreslog att man skulle använda det akademiska seminariets undervisningsform som modell för folkbildningen. Mycket betydelsefulla var också ”Verdandis småskrifter” vilka spreds i

massupplagor över landet och i hög grad bidrog till att ge de svenska studenterna ett gott anseende. Även Laboremus gav tillsammans med D.Y.G. ut en skriftserie, och man hade också en artikelservice som gick ut på att studenter skrev populärvetenskapliga artiklar för arbetarpressen.

Det goda anseende som de radikala studenterna fått var säkert en bidragande orsak till att den framväxande arbetarrörelsen i Sverige, till skillnad mot förhållandet i många andra länder, aldrig dominerats av akademikerfientlighet. En inställning som annars ligger nära till hands hos en grupp, vars barn nästan fullständigt varit utestängda från tillträde till högre utbildning.

För även om det då och då uppstått debatter där akademikernas roll i arbetarrörelsen ifrågasatts, som debatten om ”de intellektuella” 1976 så måste man nog säga att svensk arbetarrörelse haft en mycket positiv inställning till personer med högre utbildning av olika slag.³ Av socialdemokratins ledare har Branting, Erlander, Palme, Carlsson och Persson haft en akademisk utbildning, även om Branting och Persson aldrig fullföljde den fram till examen. Per Albin Hansson och Mona Sahlin framstår i det sammanhanget som undantag.

Inom socialdemokratien kan man väl säga att det framför allt är inom SSU som kritiken mot studenterna varit tydligast. Det har dock varit en kritik som gått i vågor. Bitvis har stämningen varit väldigt frostig, men det har också funnits perioder då man stått varandra nära och bland annat delat ombudsmän. De kritiska omdömena har oftast handlat om att studenterna är ”isolerade” från världen utanför universiteten. De framställs ofta också som ”negativister”, som alltid letar fel och brister i alla förslag. En annan typ av kritik går ut på att studenterna är utpräglade individualister och därför har svårt att helt gå in i en rörelse och vara lojala mot fattade beslut. Likaså beskylls ofta ”de intellektuella” för att vara ”hoppjerkor”. Inte sällan påpekas att man aldrig kan lita riktigt på akademiker, för även om de ena stunden kan verka väldigt engagerade för arbetarrörelsens sak, så kan de plötsligt gå ut i pressen och proklamera att de hoppat av och i stället gått in i ett borgerligt parti. Något som den borgerliga pressen som bekant aldrig försummar att göra en stor sak av.

Den kritik som framför allt kommit från SSU-håll kan också periodvis återfinnas inom LO, men som regel är man förhållandevis positiv till studentförbundet. Så spelade landsorganisationen till exempel en viktig roll för tillkomsten av studentförbundets tidskrift, *Libertas*, 1941. Ragnar Edenman var då ordförande i SSSF och han menade att eftersom den tidigare dominerande studenttidskriften på vänsterkanten, *Clarté*, hade slutat utkomma efter inre strider i tidningsledningen fanns det ett tomrum som borde fyllas. Men att starta en tidskrift för en organisation som bara har runt 300 medlemmar var ett vågspel. Räddningen blev att LO gick in och ställde upp som ekonomisk garant, och i första numret finns också en intervju med LO-ordföranden August Lindberg i vilken han betonar vikten av att föra in kunskap om fackföreningar och deras verksamhet i universitetsvärlden. Här skulle det socialdemokratiska studentförbundet kunna göra en stor insats.

Trettio år senare är tonen en annan. Gunnar Sträng retade sig på ”dessa skäggiga och slipslösa unga män” som skulle uttala sig om allt möjligt och Arne Geijer var i slutet av 60-talet starkt

---

³ För en sammanfattning av debatten 1976 se: Gunnar Fredriksson och Gunder Andersson ”Socialdemokratien och de intellektuella”, Stockholm, 1976

kritisk mot att de studerande fått för mycket utrymme på de yngre industriarbetarnas bekostnad. Han hotade till och med vid SSU:s kongress 1970 med att starta ett eget förbund för LO-ungdomarna om det inte blev en ändring.⁴

Att företrädare från olika grenar av arbetarrörelsen var betydligt mer reserverade gentemot studentförbundet i slutet av 1960-talet än i början av 1940-talet berodde dock inte på att man skiftat inställning till studenter i största allmänhet. I stället var det de socialdemokratiska studenterna som förändrats markant både ideologiskt och i sättet att uppträda.

Studentorganisationer är ideologiskt väldigt instabila

Den tidigare nämnda höga genomströmningstakten, som gör att en studentorganisations medlemskader i stort sett byts ut på en femårsperiod leder också lätt till en ideologisk "vinglighet". Den kanske inte märks särskilt tydligt i det korta perspektivet, men sett över en längre period är den påtaglig. Inte minst gäller detta SSSF.

Vid starten 1931 bestod förbundet bara av två klubbar: Socialdemokratiska studentklubben i Stockholm och Laboremus i Uppsala. Många av de klubbarnas medlemmar ville att man skulle markera ett tydligt avståndstagande mot de mer marxistiskt influerade studenterna i Clarté. I Lund var läget ett annat. Där var många av de socialdemokratiska studenterna med i Clarté, och det var svårt att dra en skarp gräns mellan de olika grupperna på vänsterkanten. Det kom snart att gälla hela landet. Under decenniets gång kom man dessutom att samarbeta alltmer i kampen mot de antidemokratiska grupperna i studentvärlden. Det gjorde att SSSF gradvis kom att gå alltmer åt vänster under slutet av trettioåret.

Situationen skulle ändras totalt i samband med att Molotov-Ribbentroppakten tillkännagavs 1939. En del clartéister hade väldigt svårt att veta på vilket ben de skulle stå, vilket dels ledde till att tidskriften *Clarté* slutade utkomma, dels till att de socialdemokratiska studenterna kom att ta avstånd från allt vad marxism och vänstersocialism hette. Under slutet av kriget blir dock Clarté återigen rumsrent och man diskuterar till och med ett samgående. Pragkuppen 1948 och början på det kalla kriget satte emellertid totalt stopp för de planerna⁵. Nu girar SSSF rakt över det "ideologiska fältet" och börjar driva en linje som nog måste ses som stående till höger om moderpartiet. Man försvarar John Stuart Mill och skriver föraktfullt om Marx och de socialdemokrater som man uppfattar som marxistinfluerade romantiker. En ofta framförd tankegång då var att de nya samhällsvetenskaperna skulle göra ideologierna onödiga. I den framtid som man ville verka för skulle politikerna göra en lista på prioriteringar mellan olika samhällsmål, och sedan skulle vetenskapsmännen anvisa det sätt på vilket de skulle kunna förverkligas

---

⁴ Se Tommy Svensson, & Bo E I Fransson, "Ung och radikal : SSU från 1950- till 1980-talet" 1987 (s. 79) Enligt en uppsats i samma skrift hävdar Jan Nygren att det var starka spänningar mellan "studenter" och "fackliga" medlemmar under 1960 talet

⁵ 1948 tog kommunistpartiet under kuppertade former makten i Tjeckoslovakien och avskaffade fria val mm. Detta ledde till att Clarté sprack och ett antal ledande clartéister gick in i socialdemokratiska studentförbundet i stället. Bland dem märks Harry Schein, Krister Wickman och Roland Pålsson.

Under femtiotalets första hälft börjar SSSF så försiktigt röra sig åt vänster igen. Den våldsamma tilltron till USA som funnits i slutet av fyrtioalet börjar gradvis ersättas av en viss reservation, och socialdemokratiska studentförbundet sluter lite försiktigt upp bakom den så kallade tredje ståndpunkten. Redan 1950 börjar man också agera mot rasförtrycket i Sydafrika och i mitten på femtiotalet är Algerietkriget föremål för förbundets uppmärksamhet.

I slutet av femtiotalet kom man så under inflytande av amerikansk samhällsforskning att gradvis röra sig åt höger igen. Kring 1960 ansåg flera studenter i Laboremus att studentförbundet blivit för tamt och krävde en radikalare profil. En av laboremiterna, Kjell-Olof Feldt, som då var redaktör för *Libertas*, väckte exempelvis viss uppståndelse då han i förbundsorganet kritiserade det socialdemokratiska partiet för att vara alltför pragmatiskt och ideologiskt otydligt.

Ett exempel på ett sätt att resonera som var rätt typiskt för det tidiga sextioalet var den kritik man inom SSSF riktade mot Sveriges ansökan om associering till EEC. Ett medlemskap i EEC skulle, enligt en mycket uppmärksam ledare i *Libertas* författad av Enn Kokk, leda till att alla möjligheter att genomföra en socialistisk politik i Sverige skulle försvinna. Dessutom sågs EEC som ett organ för monopolkapitalets expansion, och fortsatt utsugning av den tredje världens länder.

Från och med förbundets representantskap 1964 kan man säga att rörelsen vänsterut på det ideologiska fältet skjuter fart på allvar. Man börjar läsa "den nya vänsterns" skrifter och det börjar föras en mer djupgående ideologisk debatt. Speciellt i Lund frodades de ideologiska diskussionerna, delvis stimulerade av regelbundna kontakter med Ernst Wigforss. Boken *En ny vänster* (1966) skrevs också av tre ledamöter av lundaklubbens styrelse och dess huvudförfattare, Göran Therborn, satt i socialdemokratiska studentförbundets styrelse 1966. Therborn har själv berättat att Wigforss tyckte boken var bra även om han var kritisk till det flitiga bruket av hegemonibegreppet. Nu började de socialdemokratiska studenterna läsa den unge Marx, André Gorz och Antonio Gramsci. Detta ledde till en omprövning av en rad av förbundets traditionella ståndpunkter. I stället för att exempelvis se u-landsproblematiken som en fråga om att vissa länder låg efter i utvecklingen, och skulle kunna komma ifatt om bara industriländerna gav 1 procent av sin BNP i bidrag, så började man se den som en följd av den internationella kapitalismen och imperialismen. Även "det svenska finanskapitalets roll i utsugningen av tredje världen" tillhörde det man ville att moderpartiet skulle uppmärksamma.

De socialdemokratiska studenternas positionsförflyttningar måste ses mot bakgrund av Vietnamkriget och den radikaliserade ungdomen under slutet av sextioalet som ägde rum i hela västvärlden. Förbundet engagerade sig tidigt i Vietnamfrågan och flera medlemmar var också aktiva inom FNL-rörelsen. Klubbarna ordnade också demonstrationer som väckte stor uppmärksamhet i pressen, och man agerar för att Sverige ska erkänna Nordvietnam.

Det handlade emellertid inte bara om "solidaritet med den tredje världen". Sverige började inom SSSF vid denna tid betraktas som ett rent kapitalistiskt land och SAP som ett parti som mer eller mindre omedvetet ställde upp som förvaltare av det kapitalistiska systemet. Att det i stället var ett socialistiskt samhälle som eftersträvades verkar studenterna varit överens om, men däremot var de oense om sätten att nå dit. Mot slutet av sextioalet samlade sig förbundet

kring en linje som gick ut på att ett förstatligande i kombination med ett allt större löntagarinflytande i företagen skulle vara en framkomlig väg. Oavsett vilken linje man företrädde upplevdes dock SAP som förstenat, och många klagade över brist på intern demokrati och över maktkoncentration både inom partiet och fackföreningsrörelsen.

För många kom SAP:s länge halvhjärtade ställningstaganden både i Vietnamfrågan och EEC-frågan att vara skäl till att ifrågasätta ett fortsatt medlemskap i partiet och också att leda till ifrågasättande av studentförbundets existensberättigande. Dessutom upplevde man alltmer att studentförbundet hade hamnat utanför debatten, både inom den allmänna radikala studentrörelsen och inom arbetarrörelsen. Man betraktades med misstro från båda håll. Vägen vänsterut hade också kantats av interna stridigheter och uteslutningar, och medlemstalet hade relativt sett börjat minska.

Ifrågasättande av förbundets existensberättigande är något som varit ständigt återkommande i den interna debatten inom Sveriges Socialdemokratiska Studentförbund. Redan 1950 började man också planera för ett uppgående i SSU, men det stannade vid planer. 1967 började man emellertid på allvar diskutera ett samgående med SSU. Det officiella argumentet var att det inte var meningsfullt att dela upp ungdomen inom partiet på två olika förbund beroende på arten och längden av deras utbildning. Utåt drevs denna tes bland annat av Göte Bernhardsson, förbundets ordförande 1968. Av en bevarad rapport från SSSF:s ideologiska och strategiska seminarium i Lund 17 maj 1969 framgår dock att Göte Bernhardsson hävdade att "Det är meningslöst att ha studentförbundet som politisk instans. Vi har inte samma möjligheter att påverka politiken som man kan ha om man använder sig av andra kanaler." Samgåendet med SSU framstår i det sammanhanget mer som en fråga om att öka möjligheterna att vinna inflytande och göra privat karriär än ett principiellt avståndstagande från att dra gränser mellan studenter och andra.

Från SSU:s sida var man inte alls lika intresserad av ett samgående, tvärtom, och det var enligt samma dokument först efter ett personligt ingrepp av partisekreteraren Sten Andersson, där han "krävde av Ringholm att han skulle gå med på samtal angående en integration av de båda ungdomsförbunden", som man kom någon vart. SSU höll sig dock hela tiden mycket kallsinnigt, och Stockholms Socialdemokratiska Studentklubb släpptes aldrig in när de båda förbunden slutgiltigt sammanslogs 1970. Laboremus uteslöts redan 1971 sedan man valt att gå med i "Röd Fronts förstamajtgång". Även Linköpingsklubben uteslöts samma år sedan man trotsat förbudet att i förstamajtgången gå under parollen "Bekämpa SAP-LO-ledningens löntagarfientliga politik".

Från partiets megafon till partiets salt

Inte bara den ideologiska synen svängde över tid. Även organisatoriskt kan man se stora förändringar. Detsamma vad gäller vilken roll man skulle spela i arbetarrörelsen i stort.

Stora debattmöten var under trettio- och fyrtiotalen den viktigaste verksamheten inom klubbarna. Målet var att försöka föra in socialdemokratiska och socialistiska värderingar i den homogent borgerliga universitetsmiljön. Därför ordnade man möten i de mest skilda frågor och ofta fick man tunga talare från partiet som Ernst Wigforss och Per Albin Hansson att ställa

upp. För dem var arbetet bland akademikerna viktigt. Studenterna var ingen röststark grupp, men strategiskt betydelsefull, eftersom de efter sina studier skulle bekläda samhällets viktigare ämbeten. Av erfarenheten från Weimarrepubliken hade man lärt läxan, att en socialdemokratisk regering kunde bli helt handlingsförlamad om den fick en reaktionär och oförstående ämbetsmannakår emot sig. De stora mötena refererades också utförligt i pressen och ibland direktsändes de i radion, så man kan säga att studentföreningarna på det sättet även deltog i den tidens allmänna kulturdebatt.

Även om studentföreningarna kämpade med medlemsrekryteringen i slutet av fyrtioalet kunde de locka till sig tillfälliga åhörare. Laboremus i Uppsala ordnade exempelvis 1946 ett möte i Universitetsaulan med Alva Myrdal som hade över 700 i publiken och på den gemensamt, av de olika politiska studentföreningarna ordnade "stora skattedebatten" 1947 var 2 200 personer närvarande. Den sändes delvis i radio och enligt Laboremus protokoll var det en av de största debatter som ägt rum i Uppsala.

Tillkomsten av *Libertas* innebar ytterligare en möjlighet att föra in socialdemokratiska värderingar i universitetsvärlden. Den trycktes som regel i betydligt större upplaga än antalet medlemmar, för att kunna läggas ut på nationer, i lärum och i bibliotek. Men genom att "prominenta personer" inom partiet erhöi friexemplar, innebar den också en möjlighet att försöka sprida idéer från studentmiljön till den politiska ledningen.

Under slutet av femtioalet och början av sextioalet kan man märka en förändring i de socialdemokratiska studentklubbarnas verksamhet. De stora mötena börjar minska i betydelse. I stället inriktar man sig på mindre sammankomster till vilka man ofta bjöd in en politiskt betydelsefull person av något slag, för att med denne diskutera en problematik i ljuset av sina akademiska kunskaper.

För att kunna fördjupa sig i olika problemområden införde SSSF 1958 ett system med arbetsgrupper som sedan lade fram sina resultat i form av debattskrifter eller motioner vid förbundets representantskap. Som mest var det 10 olika arbetsgrupper igång parallellt vilka jobbade med att ta fram förslag till lösningar på olika samhällsproblem. Den mest kända av dessa är väl den grupp i Uppsala runt Birgitta Dahl och Anita Gradin som tog fram förslag till en ny svensk familjepolitik.⁶ En politik som vi i dag tar för självklar. Men även de idéer som låg till grund för 1977 års högskolereform kan vi följa tillbaka till arbetsgrupper inom SSSF.

Under sextioalet växer förbundets representantskap ut till ett slags kopior av SAP:s kongresser med ett allt större antal motioner att behandla i de mest skilda ämnen. För att få någon ordning på alla uttalanden och beslut som tagits i samband med motionsbehandlingen börjar man från 1963 sammanställa särskilda "handlingsprogram" med krav på reformer av olika slag som skulle kunna genomföras inom en inte alltför avlägsen framtid. De man vände sig till med dessa förslag var i första hand SAP:s ledning och riksdagsgrupp.

Man kan under hela förbundets historia se en gradvis förändring av vad man uppfattar som sin primära skyldighet. Från att vid tillkomsten på 1930-talet ha sett som sin huvuduppgift att föra

---

⁶ För en intressant skildring inifrån av arbetet i den gruppen se Hans O Sjöström " *Klassens ljus : eller hur man hamnar i arbetarregeringen*", Stockholm 1988

in socialdemokratiska värderingar i den akademiska miljön och värva blivande samhällsfunktionärer för socialdemokratien, så ser man under 1960-talet alltmer som sin huvuduppgift att radikalisera partiet och utifrån sin akademiska kunskap vara ”partiets salt”.

Medlemstal och ekonomi var ständiga bekymmer

Att rekrytera medlemmar till politiska studentföreningar är, och har varit, mycket svårt. Flertalet studenter anser att de har fullt upp med sina studier, eller behöver den tid de får över till att förstärka den egna kassan. Dessutom finns mycket annat intressant att sysselsätta sig med på en universitetsort. Studietiden är även en tid i livet då många söker en livspartner med allt vad det innebär. Om det är svårt att rekrytera studenter till politiska klubbar i allmänhet är det extra svårt att värva medlemmar till klubbar på den politiska vänsterkanten. Den sociala snedrekryteringen är, och har varit, ett mycket påtagligt fenomen i svensk högre utbildning och de allra flesta studenterna kommer från medelklass- och överklasshem med borgerliga värderingar.

Medlemssiffror från SSSF finns endast bevarade från vissa år, men 1935 redovisar man 175 medlemmar i förbundet. 1951 hade antalet ökat till 415. Sedan stiger medlemstalet sakta men säkert under hela femtio- och sextiotalen för att 1969 vara uppe i 3 100. Denna ökning följer dock i stort sett den allmänna ökningen av antalet studerande. Hela tiden ligger medlemstalet i studentförbundet runt 2 procent av samtliga studerande vid universitet och högskolor.⁷ Ett undantag är dock de första åren på 1960-talet som kan sägas vara förbundets storhetstid. 1964 var till exempel 4 procent av alla Sveriges studenter med i SSSF. Ingen storslagen siffra men med tanke på omständigheterna ändå anmärkningsvärd.

Vad gäller sammansättningen av studenterna utifrån ämnesinriktning har det även där skett en förändring. Den är dock osäker eftersom det på samma sätt som när det gäller medlemssiffror finns stora luckor i redovisningen av medlemmarnas studieinriktning. Klart är dock att de socialdemokratiska studenterna hade en stark ställning vid socialinstituten, föregångarna till våra dagars socialhögskolor. Detta hängde delvis samman att de inte krävde studentexamen för inträde, vilket ledde till att den sociala snedrekryteringen inte var lika påtaglig vid dessa som vid universiteten.

Av det bevarade materialet att döma kom en stor del av medlemmarna under trettio- fyrtio- och femtitalet från de så kallade fria fakulteternas humanistiska ämnen. Detta ändras under slutet av femtitalet och början av sextitalet då det verkar som om de huvudsakliga rekryteringsområdena är inom statskunskap och nationalekonomi. Tyngdpunktsförskjutning är inte minst märkbar i *Libertas* spalter, där lyriken och de skönlitterära betraktelserna får ge vika för mer renodlade politiska och nationalekonomiska bidrag. Annars är det, som tidigare, många medlemmar som läser vid socialhögskolorna, liksom en del jurister. Antalet medicinare, naturvetare och tekniker är få, men 1961 lyckas man bilda en klubb vid KTH. Även vid handelshögskolan bildades en liten socialdemokratisk studentklubb. Däremot lyckas inte försöken att få till stånd en organiserad verksamhet vid Karolinska Institutet.

---

⁷ 1987 läste 322 000 studenter vid universitet och högskolor i Sverige. Om 2% av de hade varit med i dagens socialdemokratiska studentförbund skulle det vara 6440 personer. Det kan jämföras med dagens medlemstal som enligt uppgift ligger runt 1400.

Könsmässigt har studentförbundet varit helt dominerat av män, vilket kanske inte är så konstigt eftersom det var en mycket klar manlig majoritet i studentvärlden ända fram till sextioalet. Någon könsmässig fördelning av medlemmarna i stort går inte att få fram av det bevarade materialet. Av styrelseprotokoll och verksamhetsberättelser framgår emellertid att det funnits enstaka starka kvinnor som Inga Thorsson, vilka haft poster som förbundssekreterare eller förbundskassörer från fyrtioalet och framåt. Förbundet får dock först 1965 sin första kvinnliga ordförande i Anna-Greta Leijon. Samma år tillträder Anne-Marie Lindgren som redaktör för *Libertas* och det framstår som om just detta år har kvinnorna en stark position i förbundet. Sen klingar det dock av och de sista åren före 1970 är den manliga dominansen återigen påtaglig i förbundets ledning.

Svårigheter med medlemsvärningen följde förbundet under hela dess historia. Det har dock inte saknats idéer för att bredda rekryteringsunderlaget. Då medlemsantalet sjönk dramatiskt under kriget föreslog till exempel dåvarande ordföranden Ragnar Edenman att man skulle bredda rekryteringsbasen genom att omforma förbundet till ett förbund för alla socialdemokratiska akademiker. SSSF avråddes dock för att ta detta steg av SAPs partistyreelse eftersom man fruktade att en sådan organisation skulle kunna bli "en härd för organiserad opposition inom partiet". Tanken återkommer dock med vissa intervall genom åren. 1948 organiserar till exempel SSSF något som kallas "kretsen kring *Libertas*" och 1955 driver man en intensiv kampanj för att skapa en svensk motsvarighet till engelska "Fabian Society".

Ett annat problem som följt förbundet under åren är den urusla ekonomin, eftersom man inte har kunnat räkna med några andra fasta inkomster än klubbarnas kontingenter. Det var till klubbarna som medlemmarna betalade in sina medlemsavgifter, och de fluktuerade väldigt. Visserligen fanns det stödmedlemmar men deras bidrag var ändå blygsamt i det stora hela. Av utgifterna var det speciellt *Libertas* som drog stora kostnader och ibland verkar förbundet varit nära konkurs på grund av stora tryckeriskulder.

Det ekonomiska problemet lyckades man dock komma till rätta med under början av femtioalet. Efter långa och sega förhandlingar med partistyrelsen lyckas man 1953 få löfte om årliga bidrag och de växer förhållandevis snabbt från 9 000 kronor år 1953 till 90 000 kronor år 1969. Totalt kom bidragen från partiet att stå för mellan 70 och 95 procent av ekonomin i förbundet under slutet av 1960-talet.

Studentklubbar kan vara kreativa miljöer och plantskolor för politiken

När jag har intervjuat äldre socialdemokrater som varit med i förbundet under någon period, är en genomgående iakttagelse att alla beskriver SSSF och dess verksamhet i väldigt positiva tongångar. De allra flesta upplevde också samgåendet med SSU 1970 som en stor förlust för partiet. Tage Erlander sade exempelvis ett år före sin bortgång, att han upplevde att "det var ett mycket stort misstag att vi lade ned studentförbundet". Även om Erlander ingalunda kan sägas vara den som accepterade grupper som fronderade inom SAP, så tycktes han ändå ha en viss tolerans för studenternas agerande. Kanske kan hans tolerans bero på att sättet att uttrycka sig under den senare halvan av sextioalet i mycket liknar de som var vanliga under hans tid som radikal student i Lund. Studenter skulle enligt hans synsätt vara drivande när det gällde de

långsiktiga frågorna. De hade framtiden för sig och borde se som sitt uppdrag att föra en idédebatt utan sneglingar vare sig på det dagsaktuella opinionsläget eller samtida realpolitiska avvägningar.

En annan förklaring till varför Erlander och så många andra sett positivt på studentklubbarna kan vara att de under sina bästa perioder visat sig vara typexempel på vad som kan kallas för "kreativa miljöer". Ett och samma problemkomplex kunde exempelvis i en arbetsgrupp bli belyst från sociologiskt, statsvetenskapligt, psykologiskt, historiskt och nationalekonomiskt håll. Genom att studenter inte heller var bundna av tidigare beslut eller behövde dela den ansvarsfyllda politikerns krav på att sätta alla reformförslag i relation till "det statsfinansiella läget" kunde nya och annorlunda lösningar skisseras. Många av de förslag som fötts under sådana diskussioner inom studentförbundet återkommer efter ett antal år i mer seriösa sammanhang. Här finns en paradox. Inte sällan är det så att de år en klubb i sin verksamhetsberättelse skrutit över att man haft en mycket livaktig verksamhet och deltagit i valrörelsen med liv och lust, så har man åstadkommit lite av bestående värde. De år man å andra sidan klagat över att verksamhetsnivån varit låg och att man ägnat den mesta tiden till att dricka te och diskutera i olika arbetsgrupper, så har man lämnat efter sig skrifter, motioner och idéer som kommit att påverka politiken i Sverige i många år framöver.

Till skillnad från SSU, som åtminstone utifrån betraktat, alltmer kommit att likna frikyrkornas ungdomsorganisationer så till vida att de till stor del består av "rörelsens egna barn", så har studentförbundet rekryterat många utan rörelseförankring. Via SSSF kom till exempel många studenter från borgerliga hem in i SAP. I vissa fall var det väl lite så och så med den ideologiska övertygelsen, och problemet med medlemmar som gått med mer av karriärmotiv än av ideologiska skäl tas då och då upp internt. För många innebar det dock en möjlighet att komma i kontakt med arbetarrörelsen under en period i livet då de frigjorde sig från hem och familjetraditioner.

I studentklubbarna har också skett en inskolning i de specifika beteendemönster och normer som gäller i det politiska livet. Det kan handla om sådant som hur man smartast lägger upp en propositionsordning till hur man formulerar en partimotion eller skriver en debattartikel som läses av många. Studentförbundet har därför också fungerat som en plantskola till kanslihus och regering. Våldigt många i efterkrigstidens socialdemokratiska regeringar har haft ett förflutet i SSSF. En del har haft höga poster centralt i studentförbundet, som Anna-Greta Leijon och Kjell-Olof Feldt, medan andra har varit medlemmar men inte engagerat sig särskilt hårt, som Olof Palme och Lennart Bodström. Även andra grenar av arbetarrörelsen har använt sig av studentförbundet som en tillgång när det gällde rekrytering av personal. Så satsade till exempel LO i början av sextioalet på att dra till sig medarbetare till sin utredningsavdelning genom speciella värvningsaktioner bland förbundets medlemmar.

Allt tyder på att även det nya studentförbundet, som startade 1990, fullföljer samma funktion av att vara en kreativ miljö med utrymme för en långsiktig idédebatt. En debatt som tar sikte mer på nästa generation än nästa val. Eller för att sluta med en kommentar från Erlander från samma intervju som nämnts ovan.⁸ Vi stod i hans och Ainas stuga på Bommersvik och

---

⁸ Intervjun gjordes på Bommersvik i juni 1984. Erlander var lite reserverad först, men tinade snabbt upp och blev sedan mycket engagerad och spirituell tills tröttheten tog över.

Erlander hade just talat om vikten av att unga är upproriska och utopiska. Då kom några unga män förbi utanför fönstret. En av dem hade en pärm under armen på vilken det stod något om Kommunalpolitik. Erlander såg på dem och utbrast plötsligt: "För det djävligaste som finns är väl en tjugoårig realpolitiker".